

شاخص‌های زن شایسته در قصص قرآنی

المیرا علیپور

چکیده

در داستان‌های تاریخی قرآن در کنار مردان بزرگ به زنان بزرگ نیز اشاره شده است. زنان ممتاز و برگزیده‌ای که در فراست و هوش سرشار و در توانایی بر درک حقایق و حل مسایل و رویدادهای اجتماعی و سیاسی و مبارزه و ایستادگی در برابر ظلم و ستم از منزلت بالایی برخوردار بودند. این زنان مدیرانی کارآمد بودند که توانستند در عرصه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، اعتقادی، فرهنگی، خانوادگی و ... بدرخشند. از این رو به عنوان الگوهای مدیریت زنان معرفی شده‌اند.

هدف این مقاله بررسی شاخص‌های زن شایسته در قصص قرآنی است و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و فیش برداری و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات توصیفی - تبیینی می‌باشد.

از جمله شاخص‌های زنان شایسته قرآنی عبارتند از: مریم سلام الله الگوی پرستش و پاکدامنی، بلقیس و مدیریت سالم، آسیه مدیر مبارز و شهادت‌طلب، دختران شعیب علیه‌السلام، نماد حیا و عفت، حضرت زینب سلام الله علیها الگو و قهرمان زنان و

کلیدواژه: الگو، زن، زن شایسته، قصص قرآنی.

مقدمه

از ویژگی‌های کارآمد در تعلیم و تربیت، ارائه الگو و نمونه‌های عملی است. اگر مکتبی برای پرورش انسان و بالندگی او آموزش‌هایی را مطرح کند ولی قادر به ارائه نمونه و الگو نباشد، ناقص و ناکارآمد خواهد بود. قرآن کریم که کتاب هدایت برای جهانیان است، نمونه‌هایی از زنان را به عنوان الگو مطرح نموده است.

^۱. طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه الزهراء شهرستان شاهین‌دژ.

موضوع زن و مسائل مربوط به زنان، از دیرباز مورد بحث جدی بوده است؛ در رابطه با موضوع مقاله کتاب یا مقاله مشابه یافت نشد بنابراین با استفاده از کتب روایی، تربیتی، خانواده و کتب مربوط به زنان به بررسی موضوع مقاله پرداخته می‌شود.

یکی از موضوعات مهمی که در قرآن از آنها سخن به میان آمده، زنانی هستند که در خلال رویدادهای تاریخی و قصص قرآنی معرفی شده‌اند و به نوعی هر کدام نقش‌های حساس نیز عهده‌دار بوده‌اند. قرآن کریم با بیان نقش این زنان و ارائه سرگذشت آنها می‌خواهد آنان مایه سرمشق باشند، سرمشق از زنان پارسای نام‌آوری که منشأ دگرگونی‌های مثبت بوده‌اند. معرفی این زنان و بیان ویژگی‌های آنها که بنا به تقریر قرآن می‌تواند برای ما بهترین الگو باشند.

نوشتار حاضر با این سؤال اساسی روبه روست که شاخص‌های زن شایسته در قصص قرآنی چیست؟ بدین منظور این پژوهش سعی دارد با نگاهی به آیات و روایات این شاخصه‌ها را مورد بررسی قرار دهد.

مفهوم‌شناسی

زن نقیض مرد است.^۱ زن، نماد و مظهر ظرافت، جمال و سکونت است. هر موجودی مظهر نامی از نام‌های الهی است؛ زیرا خلقت که از اوصاف فعلی خدا است (و نه از اوصاف ذاتی او) عبارت است از: تجلی خالق در چهره مخلوق‌های گوناگون.^۲

ویژگی‌های زن شایسته در قصص قرآنی

در داستانهای تاریخی قرآن به زنانی برگزیده و ممتاز بر می‌خوریم که به منزلت بالایی رسیده بودند. آنان مدیران کارآمدی بودند که در راه خدا و حفظ پایداری دین خدا قیام کردند و با مبارزه علنی و غیر علنی خود به حفظ ارزش‌های الهی پرداختند. این زنان اساس تربیت الهی و حفظ فرهنگ دینی

۱. دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱۰، ص ۱۳۴۵.

۲. جوادی آملی، زن در آیین‌های جمال و جلال، ص ۲۱.

به شمار می‌آیند. از این رو بخش مهمی از آیات قرآن در مورد این زنان و حکایت سرگذشت آنان نازل شده، تا بدین طریق نسل‌های مختلف را متوجه ارزش و جایگاه آنان نموده و آنها بتوانند با الگو قرار دادن این زنان بزرگ، گام‌های صحیح و استواری را در مسیر زندگی و فعالیت‌های اجتماعی خود بردارند.^۱ در اینجا به چند نمونه از آنها اشاره می‌کنیم:

الف. حضرت مریم سلام الله

حضرت مریم به عنوان یک انسان کامل و متجسم فضایل معنوی بود و توانست در مسیر تعالی و رشد شخصیت خدایی خود الگوی سالکان اعم از زن و مرد قرار گیرد. او که مظهر عفاف و پاکدامنی بود به درجه‌ای رسید که توانست بعنوان مادر پیامبر اولوالعزمی چون حضرت عیسی علیه‌السلام برگزیده شود. او با مدیریت آگاهانه این پیامبر الهی را در تمام مراحل زندگی صبورانه حمایت می‌کند و برای رسیدن فرزندش به مقام رسالت انواع مشقتها را تحمل می‌کند و از جانب خداوند برگزیده شده و بعنوان برترین زن جهانیان معرفی می‌شود. آبرخی از ویژگی‌های حضرت مریم سلام الله عبارت است از:

۱. پاکی و برگزیدگی خدایی

ایمان، اخلاص و عبودیت مریم‌علیها السلام به گونه‌ای بود که در عنفوان جوانی در محراب عبادت پر شور و حال خویش از طعام روح‌بخش بهشتی برخوردار گردید و آن چنان این شایستگی مریم‌علیها السلام در وجود مربی و کفیل‌الهی‌اش، زکریای نبی‌علیه السلام تأثیر گذاشت که قلب آن پیامبر، سرشار از امید گشت و در آرزوی داشتن فرزندی باتقوا و طهارت پیشه همچون مریم‌علیها السلام در محضر ربوبی دست به دعا برداشته، در فصل پیری فرزندی پاکیزه و شایسته از خداوند درخواست نمود.^۲

۱. بابارا دال بوم، زنان مدیر، ص ۱۱.

۲. عباس نژاد، مباحثی، قرآن و ادب، ص ۱۸.

۳. آل عمران، ۳۸.

«وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ»^۱ و به یاد آور زنی را که دامان خود را پاک نگه داشت و ما از روح خود در او دمیدیم و او و فرزندش را نشانه بزرگی برای جهانیان قرار دادیم»^۲.

انسان می‌تواند به مرحله‌ای عالی از رشد و کمال دست یابد که شایستگی محبوب شدن در پیشگاه خداوند را پیدا کند و مریم سلام الله بعنوان یک زن توانست با انجام اعمال صالح و شایسته و طی طریق و سیر سلوک الی الله مورد عنایت خاص الهی قرار گیرد و به ولایت الهیه دست یابد. او با اطاعت و خضوع در مقابل کمال مطلق و نماز و رکوع و سجود، لیاقت یافت که با ملائکه و فرشتگان الهی هم سخن شود و به مقام دریافت وحی از جانب خداوند برسد.^۳

۲. صدیقه از شاخصه های فضائل وجودی حضرت مریم علیها السلام قرآن کریم از مریم علیها السلام به عنوان صدیقه یاد کرده است که این مبالغه در تصدیق است. بدین معنا که نه تنها مصدقه، صادق و صدیق است بلکه صدیق است.

صدیقین گروهی هستند که با انبیا و صالحین و شهدا همراه و هم قافله‌اند. اینان قافله سالار کوی الهیند. افراد عادی چه زن و چه مرد در نماز و نیایش‌ها و عباداتشان از ذات اقدس اله مسالت می‌کنند:^۴

«وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا» کسی که مطیع خدا و رسولش باشد او همسفر قافله‌ای است که اهل آن عبارتند از: نبیین، صدیقین، شهدا و صالحین و اینان نیکو رفیقانی هستند».

قرآن کریم در اشاره بدین ویژگی می‌فرماید:

۱. انبیاء، ۹۱.

۲. القمی، کفایه الاثر، ص ۳۷.

۳. دوست محمدی، شخصیت زن از دیدگاه قرآن، ص ۱۳۳.

۴. جوادی آملی، زن در آینه جلال و جمال، ص ۱۷۵.

۵. نساء، ۶۹.

«مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَأَنَّا يَاجُلَّانِ الطَّعَامَ أَنْظُرْ كَيْفَ نَبِينُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ أَنْظُرْ أَنِّي يُؤَفِّكُونُ؛^۱ مسیح فرزند مریم فقط فرستاده (خدا) بود. پیش از وی نیز فرستادگان دیگری بودند مادرش نیز زن بسیار راستگویی بود، هر دو غذا می‌خوردند (با این حال چگونه دعوی الوهیت مسیح و عبادت مادرش مریم می‌کنید؟) بنگر چگونه نشانه‌ها را برای آنها آشکار می‌سازیم، سپس بنگر چگونه آنها از حق بازداشته می‌شوند؟».

۳. اسوه و الگو برای زنان عالم

به دنبال تصفیه نفس و تزکیه روح، ویژگی‌هایی در شخصیت مریم پدیدار شد که مورد خطاب و وحی الهی قرار گرفت و هم صحبت با ملائکه شد. خداوند شخصیت مریم را در آخر سوره تحریم بدین سان بیان می‌کند که مریم دختر عمران نمونه کامل یک فرد با ایمان بود که روحش پاک بود و ما روح خود را در آن دمیدیم. او سخنان خدای خود را و کتب او را تصدیق کرد و از بندگان فرمانبردار خدا گردید و به آن جا رسید که خداوند او را مثل و نمونه‌ای برای همه مؤمنان اعم از زن و مرد قرار داد. «وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ عَلَيْهَا

الْقَانِتِينَ».^۲

«وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ»^۳ و آن گاه که فرشتگان گفتند: ای مریم، همانا خدا تو را برگزید و پاکیزه گردانید و بر زنان جهانیان برتری بخشید».

بنابراین می‌توان گفت این شخصیت معنوی نه تنها در اعتقاد بلکه در گفتار و رفتار و اعمال نیز تسلیم محض الهی می‌شود و به مقامی رسید که از زنان برگزیده الهی برای عالمیان شد.

۴. ایثار و از خود گذشتگی

مریم و فرزندش که از آیات الهی و نشانه‌های اعجاز بر روی زمین بودند و مورد احترام جمعیت بی‌شماری بودند، آنها با این مقام والا در غربت با انواع سختی‌ها روبرو شدند ولی هرگز تسلیم نشدند.

^۱. مائده، ۷۵.

^۲. تحریم، ۱۲.

^۳. آل عمران، ۴۲.

امام حسین شریک شد و لیاقت و شایستگی این مقام و ظرفیت را در خود پرورش داد تا نهضتی بزرگ را مدیریت و هدایت کند و از بحران‌های بزرگ عبور دهد و به آیندگان برساند.^۱

۵. پاسدار عفت و پاکدامنی حضرت زینب سلام الله علیها
عفت و پاکدامنی، برآورنده‌ترین زینت زنان، و گران‌قیمت‌ترین گوهر برای آنان، و اصلی و اساسی‌ترین صفات بانوان است که تمام کمالات و پیشرفتهای زنان در پرتو آن معنی می‌یابد، و موجب پیشرفت و شایستگی می‌شود، و اگر زنی از عفت و پاکدامنی عاری گشت هر چند از جهات علمی و مدیریتی، ورزشی و قهرمانی و ... در اوج باشد جز زیان و ضرر به کمالات انسانی و جامعه بشری چیزی در پی نخواهد داشت.^۲

زینب درس عفت را به خوبی در مکتب پدر آموخت آن جا که فرمود: «مجاهد در راه خدا، اجرش بیشتر از کسی نیست که قدرت دارد اما عفت می‌ورزد، نزدیک است که انسان عفیف فرشته‌ای از فرشتگان باشد.»^۳

زینب کبری عفت خویش را حتی در سخت‌ترین شرایط به نمایش گذاشت او در دوران اسارت و در حرکت از کربلا تا شام سخت بر عفت خویش پای می‌فشرد و مورخین نوشته‌اند: «وهی تستر وجهها بکفها لان قناعها قد اخذ منها؛^۴ او صورت خود را با دستش می‌پوشاند چون روسریش از او گرفته شده بود.»

۶. عبادت و بندگی حضرت زینب سلام الله علیها
از مهمترین نیازهای هر انسانی مخصوصاً قشر بانوان که نیاز به سکونت و آرامش بیشتری دارند، عبادت و بندگی خداوند انسان را تا اوج کمالات پرواز می‌دهد. اما عبادات و بندگی یک زن علاوه بر آن که خود او را به کمالات و قرب الهی ترقی می‌دهد می‌تواند بر فرزندان و همسرش تأثیر شگرفی داشته، و از این طریق کل جامعه را به سوی سعادت سوق دهد، چرا که هدف از آفرینش و خلقت

۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۱۱۵.

۲. مجله پاسدار اسلام، حضرت زینب سلام الله علیها الگو و قهرمان زنان، ص ۳۰.

۳. نهج البلاغه، حکمت ۴۶۶.

۴. الجزائری، الخصائص الزینبیه، ص ۳۲.

انسان رسیدن به قلّه کمال بندگی است:^۱ «ما خلقت الجنّ و الانس الاّ لیعبدون؛^۲ من جن و انس را نیافریدم جز برای این که عبادت کنند.»

زینب سلام الله نیز از عابدان روزگار و عاشقان عبادت و شب زنده داری بود. او همچون مادرش فاطمه سلام الله نماز خود را اوّل وقت به جا می آورد و در انجام آن بسیار دقت داشت. اگر هنگام کار بود، کار را رها کرده، نماز را به جا آورده و بعد از آن اقدام می کرد. چنان غرق در نماز و عبادت می شد گویا در این دنیا نیست، و تمام توجّه خود را به معبود یکتای خویش متوجه می نمود.^۳

علاوه بر نمازهای واجب آن بانوی عابده، اهل تهجد و شب زنده داری و تلاوت قرآن بود. امام سجاد علیه السلام می فرماید: «انّ عمّی زینب کانت تؤدّی صلواتها من قیام الفرائض و النوافل عند مسی رنا من الکوفة الى الشام و فی بعض منازل کانت تصلّی من جلوسٍ لشدة الجوع و الضعف؛^۴ عمّه ام زینب در مسیر کوفه تا شام همه نمازهای واجب و مستحب را اقامه می نمود و در بعض منازل به خاطر شدّت گرسنگی و ضعف، نشسته ادای تکلیف می کرد.»

آن بانوی مکرمه در حساس ترین شب زندگی، شب هجران از حسین علیه السلام و برادران، شب اسارت و غربت، شب آوارگی، شب دود و خون و ترس و وحشت و تنهایی،... تهجد و شب زنده داریش را ترک نکرد. از فاطمه بنت الحسین علیه السلام قل شده است که فرمود: «زینب فانّها لم تزل قائمةً فی تلك اللّیلة ای عاشره من المحرم فی محرابها تستغیث الى ربّها و ماهدأت لنا عین و لاسکنت لنا مرّة؛^۵ عمّه ام زینب سلام الله در تمام شب عاشورا در محراب خویش ایستاده و به پروردگارش استغاثه می کرد. در آن شب هیچ یک از ما نخوابید و صدای ناله ما قطع نشد.»

۱. مجله پاسدار اسلام، حضرت زینب سلام الله علیها الگو و قهرمان زنان، ص ۳۰.

۲. ذاریات، ۵۶.

۳. مجله پاسدار اسلام، حضرت زینب سلام الله علیها الگو و قهرمان زنان، ص ۳۰.

۴. گروهی از نویسندگان، تاریخ امام حسین علیه السلام، ج ۱۰، ص ۱۳۷.

۵. رسولی، زینب عقیله بنی هاشم، ص ۲۹.

نتیجه گیری

قرآن کریم درصدد ارائه الگو از افراد مختلفی است تا افراد بشر بتوانند میل به الگوگیری را در اسوه‌های حسنه در وجود خود پاسخ دهند.

در قرآن کریم با زنانی برخورد می‌کنیم که از شخصیت و قدر و منزلتی بسیار بالا برخوردارند و خداوند متعال این زنان والامقام را به عنوان الگو و نمونه برای همه انسانها اعم از مردان و زنان و فراتر از هر مکان و زمان معرفی نموده است.

قرآن کریم با معرفی این گروه و ارج نهادن به زنان شایسته و مدیر و معرفی آنها در عرصه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی، اعتقادی، عبادی، خانوادگی و ... برای زنان مؤمن و شایسته الگوسازی می‌کند تا در عرصه‌های مختلف بدرخشند، و در جامعه خود را به سوی رشد و تعالی و پویایی سوق دهند.

زن نمونه و شایسته از دیدگاه قرآن، زنی است که عفت و پاکدامنی، صبر، شجاعت، تربیت فرزندان صالح و ... داشته باشد و بتواند ارزش‌های الهی را حفظ کند.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

۱. اشتهااردی، محمد مهدی، **زنان مردآفرین تاریخ**، بی‌جا: موسسه انتشارات نبوی، چاپ دوم، بهار ۱۳۷۶ هـ.ش.

۲. الجزائری، السید نور الدین، **الخصائص الزینبیه**، بی‌جا: دار النشر الحوراء، چاپ اول، ۱۴۲۵ هـ.ش.

۳. الطبری، محمد، **تاریخ الطبری**، بی‌جا: موسسه الاعلمی للمطبوعات، بی‌جا، ۱۴۰۳ هـ.م.

۴. القمی، الخزاز، **کفایه الاثر**، قم: خیام، بی‌جا، ۱۴۰۱ هـ.ق.

۵. بابازاده، علی اکبر، **سیمای زنان در قرآن**، تهران: انتشارات لوح محفوظ، چاپ سوم، ۱۳۸۱ هـ.ش.

۶. بابارا دال بوم، هال، زنان مدیر، ترجمه: زهره قایینی، بی‌جا: موسسه انتشارات سوره، چاپ اول، ۱۳۷۵ هـ.ش.
۷. بنت الشاطی، عایشه، زینب بانوی قهرمان کربلا، ترجمه: حبیب چایچیان، بی‌جا: چاپ امیرکبیر، ۱۳۶۰ هـ.ق.
۸. بهشتی، احمد، درسهایی از زندگانی زنان نامدار در قرآن و حدیث و تاریخ، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۸ هـ.ق.
۹. جوادی آملی، عبدالله، زن در آینه جلال و جمال، قم: دارالهدی، بی‌جا، ۱۳۷۸ هـ.ش.
۱۰. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، انتشارات جامعه مدرسین، قم: چاپ چهارم، ۱۳۸۹ هـ.ش.
۱۱. دوانی، علی، زن در قرآن، دفتر انتشارات اسلامی، تهران: چاپ دوازدهم، ۱۳۷۸ هـ.ق.
۱۲. دوست محمدی، هادی، شخصیت زن از دیدگاه قرآن، تهران: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۳ هـ.ش.
۱۳. دهخدا، علی‌اکبر، لغت نامه دهخدا، قم: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۷ هـ.ش.
۱۴. راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین، مفردات الفاظ قرآن، ترجمه: سید غلامرضا خسروی حسینی، تهران: انتشارات مرتضوی، چاپ دوم، ۱۳۷۴ هـ.ش.
۱۵. رجالی تهرانی، علیرضا، مادر مصیبت‌ها، قم: انتشارات نبوغ، چاپ سوم، ۱۳۸۰ هـ.ش.
۱۶. رسولی، هاشم، زینب عقیله بنی هاشم، تهران: نشر مشعر، بی‌جا، بی‌تا.
۱۷. سیاح، احمد، فرهنگ جامع (فارسی به فارسی)، تهران: انتشارات اسلام، چاپ سوم، ۱۳۷۸ هـ.ش.
۱۸. عباس نژاد، محسن، مباحثی، محبوبه، قرآن و ادب، مدیریت و علوم سیاسی (مجموعه مقالات)، مشهد: بنیاد پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه، چاپ اول، ۱۳۸۸.
۱۹. فهیم (کرمانی)، مرتضی، چهره‌ی زن در آئینه‌ی قرآن و تاریخ، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ ششم، ۱۳۷۴ هـ.ش.

۲۰. گرجی، منیره، **نگرش قرآن به حضور زن در تاریخ انبیا**، قم: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۶هـ.ش
۲۱. قائمی، علی، **زندگانی زینب**، انتشارات امیری، ۱۳۷۲هـ.ش.
۲۲. گروهی از نویسندگان، **تاریخ امام حسین علیه السلام**، تهران: سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی دفتر انتشارات کمک آموزشی، بی‌چا، ۱۳۸۳هـ.ش.
۲۳. مجلسی، محمد باقر، **بحار الانوار**، تهران: انتشارات اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۸۱هـ.ش.
۲۴. _____، **بحار الانوار**، تهران: انتشارات مکتبه الصدوق، چاپ سوم، ۱۴۰۶هـ.ق.
۲۵. مجله مبلغان، زنان نمونه در قرآن (۲)، ۱۳۸۶، شماره ۹۲.
۲۶. مجله پاسدار اسلام، حضرت زینب سلام الله علیها الگو و قهرمان زنان، شماره ۲۹۴، ۱۳۸۵.
۲۷. نورالدین فضل الله، مریم، **نساء فی القرآن**، بیروت: دار الزهراء للطباعة و التوزیع، الطبعة الاولى، ۱۴۱۴هـ.ق.
۲۸. یوکل، گری، **مدیریت و رهبری در سازمان‌ها**، ترجمه: محمد ازگلی و قاسم قنبری، بی‌جا: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه امام حسین (ع) چاپ اول، ۱۳۸۲هـ.ق.